

Ε. Μ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΠΥΛΟΥ - ΣΦΑΚΤΗΡΙΑΣ :
ΣΥΛΛΗΨΙΣ, ΕΚΤΕΛΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΕΞ ΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΑΝ
ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ΙΣΤΟΡΟΥΜΕΝΩΝ *

Ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν περιστατικῶν καὶ τῶν δημιουργουμένων καταστάσεων περὶ τὴν Πύλον καὶ Σφακτηρίαν προβληματίζεται τις ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῶν ἐπιχειρήσεων, τῆς ὑλοποιήσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν ἐπιπτώσεων αὐτοῦ ἐπὶ τῶν περαιτέρω ἐξελίξεων ἐν ᾧ τῆς σημασίας ἦν ἐξέλαβεν.

Ἐκ τῆς ἐπίφασιν τῶν ὄσων ἐκτίθενται ὑπάρχει μία διάστασις διάφορος τῆς πραγματικότητος, ἡ ὅποια ὡς γριφος συντίθεται ἐκ τῶν πολλῶν ἐπὶ μέρους συστατικῶν, νύξεων καὶ φαινομενικῶς ἀσυνδέτων ἢ τυχαίων συμπτώσεων.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συγκρούεται ἡ πρὸς τὴν Σικελίαν ἀποστολὴ ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Εὐρυμέδοντα καὶ Σοφοκλῆ τῇ ῥητῇ ἐντολῇ τοῦ τῶν «ἐν τῇ πόλει Κερκυραίων» κατὰ τὸν παράπλου «ἐπιμεληθῆναι» ληστευομένων «ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ὄρει φηγάδων», καὶ ἡ τῷ Δημοσθένει, ἰδιώτῃ ὄντι, ἀνάθεσις, κατόπιν αἰτήσεως τοῦ ἰδίου, «*χρηῆσθαι ταῖς ναυσὶ ταύταις (ταῖς τεσσαράκοντα), ἣν βούληται*», ἥτοι ἄλλως, ἐφ' ὅσον κρίνη σκόπιμον, «*περὶ τὴν Πελοπόννησον*». Ἡ διαφωνία καὶ τὸ ἀδιέξοδον εἶναι προφανῆ.

Ὁ Δημοσθένης μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὰς μεγάλας ἀπωλείας παρὰ τῷ Αἰγιτίῳ ἐκ μέρους τῶν Αἰτωλῶν καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἀθηναϊκῶν δυνάμεων καὶ ἐπιστροφὴν διὰ πλοίων εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ ἴδιος «*ὑπελείφθη περὶ Ναύπακτον καὶ τὰ ταύτη χωρία, τοῖς πεπραγμένοις φοβούμενος τοὺς Ἀθηναίους*», ἔχων μόλις πρό τινος δυσαρεστήση τοὺς Ἀκαρνανάνας συμμάχους διὰ τὴν μὴ περιτείχισιν τῆς Λευκάδος, πολεμίας καὶ ἐπικινδύνου αὐτοῖς οὐσης, ἀναπεισθεὶς ὑπὸ Μεσσηνίων «*Αἰτωλοῖς ἐπιθέσθαι, Ναυπάκτω τε πολεμίοις οὖσι καὶ ἦν κρατήρη αὐτῶν ῥαδίως καὶ τὸ ἄλλο Ἡπειρωτικὸν τὸ*

* Ἄρθρον ἀναγνωσθὲν ἐν τῷ Α' Συμποσίῳ Κλασικῶν Σπουδῶν τοῦ τομέως Κλασ. Φιλολογίας τοῦ Παν/μίου Ἰωαννίνων, τῇ 14 - 5 - 2002.

ταύτη 'Αθηναίους προσποιήσειν». Πλὴν ὁμοίως ἀπέτυχε παταγωδῶς καὶ δι-
 δαχθεὶς πολλὰ ἐκ τοῦ παθήματος ἐπέτυχε νὰ ἐξιλεώσῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ ἀνακτήσῃ
 μέρος τοῦ ἀπολεσθέντος κύρους συντόμως μετὰ ταῦτα, πείσας τοὺς 'Ακαρνᾶ-
 νας, χαλεπῶς διὰ τὴν ἐκ τῆς Λευκάδος ἀναχώρησιν, βοηθῆσαι Ναυπάκτῳ
 μετὰ χιλίων ὀπλιτῶν καὶ περισώσας τὴν δεινῶς ὑπὸ τοῦ Εὐρυλόχου καὶ τῶν
 Πελοποννησίων δυνάμεων ἐπαπειλουμένην πόλιν καὶ περιοχὴν. Μετὰ ἐπαν-
 ειλημμένας δὲ νίκας ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν 'Αμπρακιωτῶν
 καταφέρει καίριον πλῆγμα τοῖς 'Αμπρακιώταις ἐπὶ τῆς 'Ιδομενῆς, πρωτί-
 στως χρῆσιν ποιούμενος τῶν Μεσσηνίων, οὗς «πρώτους ἐπίτηδες ὁ Δημο-
 σθένης προὔταξε καὶ προσαγορεύειν ἐκέλευε, Δωρίδα τε γλῶσσαν ἰέντας καὶ
 τοῖς προφύλαξι πίστιν παρεχομένοις, ἅμα δὲ καὶ οὐ καθορισμένους τῇ ὄψει
 νυκτὸς ἔτι οὔσης... καὶ ἅμα τῶν 'Αμφιλόχων ἐμπειρῶν ὄντων τῆς ἑαυτῶν
 γῆς καὶ ψιλῶν πρὸς ὀπλίτας», 3.94 - 114.

Καθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐπιχειρήσεις ὑπάρχει πλήρης συνεννόησις μεταξὺ
 τῶν δύο μερῶν: Ὁ Δημοσθένης συνεργάζεται μετὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ δεόν-
 τως ἐκτιμᾷ τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς καὶ ἰκανότητας, πείθεται περὶ αὐτῶν καὶ
 ἐπανειλημμένως πολεμεῖ παρὰ τὸ πλευρὸν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου, ἐν ᾧ οἱ Μεσση-
 νιοὶ εὐρίσκουσιν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ διέξοδον τοῦ ἀσπόνδου μίσους, ὃ τρέ-
 φουσι πρὸς τοὺς ἐχθίστους Λακεδαιμονίους. Ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ φιλόδοξος ἐξέ-
 λιξις τοῦ σχεδίου ἐνέχει τὰς ρίζας ἐν τῇ ὑποκινήσει τῶν Μεσσηνίων, ἐν τῇ
 ἐπιρροῇ ἦν ἀσκοῦσιν ἐπὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ ὡς συνίστανται πάτη ἐνεργεῖα
 καὶ ἐκτελέσει ὁδηγοῦσι κατὰ μικρὸν προϊόντες εἰς τὴν τελικὴν ἐπιτυχίαν.
 Ὁ Δημοσθένης ξυνεξέπλευσεν ἵνα προβῇ εἰς ἐχθροπραξίας ἐν τοῖς παρακτίοις
 τῆς Πελοποννήσου ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἀντιποίνης, τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ
 καὶ τῆς δολιοφθορᾶς, ἴσως πρὸς τι μᾶλλον ἐν ἐλπίδι μόνιμον καὶ μεγαλεπί-
 βολον, ὃ ἡ κεκτημένη ἐμπειρία ἠδύνατο νὰ ἔχη ἐκκολάψῃ ὑπὸ τὰς μέχρι τότε
 δοκιμασίας ἐν προχειροῖς δραστηριότησι παρομοίου εἴδους. Τοσοῦτον ἐπι-
 τρέπει ἡ διεύθυνσις εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Δημοσθένους, ἣν ὁ Θουκυδίδης ἐπι-
 σημαίνει ἐν τῇ παραγράφῳ 3 «τῆ δὲ (sc. Δημοσθένει) διάφορον τι ἐδόκει εἶναι
 τοῦτο τὸ χωρίον (sc. ἡ Πύλος) ἐτέρου μᾶλλον, λιμένος τε προσόντος καὶ τοὺς
 Μεσσηνίους οικίους ὄντας αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον καὶ ὁμοφώνους τοῖς Λακεδαι-
 μονίοις πλεῖστ' ἂν βλέπτειν ἐξ αὐτοῦ ὁρμωμένους καὶ βεβαίους ἅμα τοῦ χωρίου
 φύλακας ἔσεσθαι», σὺν τοῖς ἄλλοις πλεονεκτήμασι, τῇ πολλῇ εὐπορίᾳ «ἐξύλαν
 τε καὶ λίθων» τοῦ τειχίζεσθαι τὸ χωρίον, «φύσει καρτερόν δὲ καὶ ἐρημον
 αὐτὸ τε καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς χώρας».

Πόσον ἐκ τούτου προέρχεται ἐκ προτέρας λογικῆς ἐκτιμῆσεως τῆς κατα-
 στάσεως καὶ συλλήψεως ἐκ μέρους τοῦ ἐπινοητοῦ καὶ κατὰ πόσον ἔχει ὑπο-
 στῆ τοῦτο τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων θεωρήσεως καὶ προσωπικῆς
 σκέψεως αὐτοῦ τούτου τοῦ συγγραφέως (ἐδῶ Θουκυδίδου) εἶναι ὄντως ἐγγε-
 νὲς πρόβλημα, οὐ μόνον αὐτῷ ἀλλὰ καὶ παντί, ὅτου θεωρεῖ τις καὶ ἐρμηνεύει

ἀπ' ὄψεως καὶ ἐκτιμήσεως τῆς καταλήξεως ἢ τοῦ τέλους τὴν ἀρχὴν (περιστατικοῦ τινός) ὡς ἐνιαίου ὄλου.

Παραδείγματα ληστρικῶν ἐπιδρομῶν πολὺ μικρᾶς κλίμακος, διαφόρου προφανῶς χαρακτῆρος, ἔχομεν ἐν πολλοῖς μέρεσι τῆς Πελ/σου καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους· λαμβάνουσι δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χώραν παρεμπιπτόντως καὶ ἔχουσι τὸ γνῶρισμα, οὕτως εἶπεῖν, τοῦ «τυχοδιωκτισμοῦ»· μετὰ τὴν πρῶτην ἐμφάνισιν ἀντιπάλων δυνάμεων, ἀντιστάσεως καὶ ἐν γένει μικροσυμπλοκῶν, αἱ ἐπιχειροῦσαι δυνάμεις ἀποσύρονται, καὶ τὸ πεδῖον δράσεως ἐκλείπει ἢ μετατίθεται.

Οὕτως, ὡς αἱ δυνάμεις τῶν Πελοποννησίων εἰσέβαλλον κατ' ἔτος εἰς τὴν Ἀττικὴν, πλὴν τοῦ 429 καὶ 426, αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων προὔβαινον εἰς λεηλασίας καὶ καταστροφὰς ἀντιποίνης, ἰδίως παρὰ ταῖς παρακτίους περιοχαῖς τῆς Πελ/σου καὶ συνήθως τῆς Λακωνικῆς καὶ ὀπωσδήποτε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἰσβολῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπως σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναγκάσωσιν, εἰ δυνατόν, τοὺς εἰσβολεῖς καὶ βραχύνωσιν αὐτόθι τὴν ἑαυτῶν παραμονὴν ἐπισπεύδοντες τὴν ἀποχώρησιν. Μεταξὺ ἄλλων ὁρᾶτε καὶ 2.25.1-3 «...οἱ δ' Ἀθηναῖοι καὶ Κερκυραῖοι μετ' αὐτῶν... καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἐκεῖ ξυμμάχων ἄλλα τε ἐκάκουν περιπλέοντες καὶ ἐς Μεθώνην τῆς Λακωνικῆς ἀποβάντες τῷ τείχει προσέβαλον ὄντι ἀσθενεῖ καὶ ἀνθρώπων οὐκ ἐνότων... διαδραμῶν δὲ (sc. Βρασιδάς) τὸ τῶν Ἀθηναίων στρατόπεδον ἐσκεδασμένον κατὰ τὴν χώραν καὶ πρὸς τὸ τεῖχος τετραμμένον ἐσπίπτει ἐς τὴν Μεθώνην... οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἄραυτες παρέπλεον...». Ἀντιθέτως ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ἐκστρατείας κατὰ τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Σικελίας συγκεκριμένως διακρίνονται ἐπιμεμελημέναι παρασκευαὶ μετὰ ἐκδήλου τοῦ χαρακτῆρος τῆς μονιμότητος τῶν προθέσεων. Ἐπὶ παραδείγματι 4.69.1 ἐ.ε. «γινόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ὅτι ἐναντίωμά τι ἐγένετο καὶ τὴν πόλιν βία οὐχ οἷοί τε εἶναι λαβεῖν τὴν Νίσαιαν εὐθὺς περιετείχιζον... (παρεγένετο δὲ σίδηρός τε ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ταχὺ καὶ λιθουργοὶ καὶ τᾶλλα ἐπιτήδεια)· ἀρξάμενοι δ' ἀπὸ τοῦ τείχους δ εἶχον καὶ διοικοδομήσαντες τὸ πρὸς Μεγαρέας, ἀπ' ἐκείνου ἐκατέρωθεν ἐς θάλασσαν τῆς Νισαίας τάφρον τε καὶ τεῖχην διελομένη ἢ στρατιά, ἐκ τε τοῦ προαστείου λίθοις καὶ πλίνθοις χρώμενοι καὶ κόπτοντες τὰ δένδρα καὶ ὕλην ἀπεσταύρουσαν εἰ πη δέοιτό τι...»· περιττὴ οἰαδήποτε ἀναφορὰ εἰς τὴν μακροχρόνιον, πολυδάπανον καὶ πολυτελῆ παρασκευὴν τῶν κατὰ θάλασσαν καὶ χερσαίων περὶ τῆς Σικελίας δυνάμεων.

Ἐκ τῆς περὶ Πύλου ἐκθέσεως τοῦ Θουκυδίδου διαφαίνεται ἰδιὸν τι, ὅτι δηλαδὴ κατὰληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ὀχύρωσις ἐσήμαινε μόνιμον πληγὴν τοῖς Λακεδαιμονίοις παρὰ τῇ ἐστία αὐτῶν κυρίως συντελεσταῖς τοῖς Μεσσηνίοις, οἱ παρεῖχον ἐπαρκεῖς ἐγγυήσεις περὶ τῆς ὑλοποιήσεως τῶν προθέσεων καὶ τῆς μετὰ ταῦτα βαρύτητος τῶν ἐπιπτώσεων. Ἡ ὄλη σύνθεσις τοῦ σχεδίου ἐγίνετο σταδιακῶς, καὶ ἡ ὠρίμασις ἐπετυγχάνετο σὺν τῷ χρόνῳ συναρτήσει

τῶν ἐξελιξέων καὶ τῶν κινήσεων τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντίον τῆς Πύλου καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἀποβάσεως ἐπὶ τῆς νησίδος Σφακτηρίας, τῇ σκέψει καὶ πίστει ἀφ' ἑνὸς καὶ τῇ δράσει ἀφ' ἑτέρου.

Συνεπεὶα τῆς διαφωνίας τῶν στρατηγῶν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Δημοσθένους περὶ καταλήψεως καὶ ὀχυρώσεως τῆς Πύλου καὶ ἐνσκηψάσης ἀπλοίας (ἀκαταλληλότητος τοῦ καιροῦ πρὸς πλεῦσιν), τὸ πρᾶγμα περιέρχεται εἰς ἀδιέξοδον· οἱ στρατιῶται ἐξ ἰδίων, μὴ ἔχοντες ἄλλο τι, βεβαρυμένοι ἐξ ἀπραξίας, ἐπιλαμβάνονται τοῦ ἔργου τῆς ἐκτειχίσεως τοῦ χωρίου· «ἠσύχαζεν (ἢ ἠσύχαζον, sc. ὁ Δημοσθένης καὶ μετ' αὐτοῦ ἅπαν τὸ στράτευμα — ἢ οἱ πάντες) ὑπὸ ἀπλοίας, μέχρις αὐτοῖς τοῖς στρατιώταις σχολάζουσιν ὄρμη ἐνέπεσε περιστάσιν ἐκτειχίσαι τὸ χωρίον». Ὁ Θουκυδίδης ἐδῶ ἐκτίθησί τι ὅπερ ἔχει πληροφορηθῆναι, ὡς πιθανὸν εἶδε τοῦτο ὁ αὐτόπτης μάρτυς, ἄνευ τῆς λογικῆς συσχετίσεως ἀναγκαίας διὰ τὴν σύστασιν τῆς πάσης ἀληθείας· οἱ στρατιῶται ἢ ἠρωτήθησαν καὶ ἠρνήθησαν πρὸ βραχέος — ἐὰν τὸ κείμενον δὲν ἔχη παραφθορῇ καὶ μᾶλλον ἔχει, καὶ ὅσον μία ἐπιτελικὴ ἀπόφασις τῶν στρατηγῶν ἢ μία ἐντολὴ δὲν ὑφίσταται, καὶ οἱ στρατιῶται δὲν εἶναι δικασταί, ἵνα ἐπιλύσωσι τὴν διαφωνίαν τῶν ἀνωτέρων, οὔτε ἐκκλησία τοῦ δήμου μεθ' ἀρμοδιότητος ὥστε νὰ ἀποφανθῇ περὶ δεδομένης διαταγῆς, ἀφ' ἑτέρου μὴ συμφωνούντων οὐδὲ ἀντιδρώντων τῶν ἐντολοδόχων (διωρισμένων) στρατηγῶν πρὸς τὸ ἔργον τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν, ὅπερ ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις ἦτο ἀνυπακοὴ ἢ παράβασις ἐντολῆς, εἶναι εὐλόγος ἡ θέσις ὅτι ὑπεκινήθησάν τινες, καὶ αὐτοὶ ἦσαν οὐ μᾶλλον ἄλλοι ἢ οἱ Μεσσήνιοι, ἢ ἀφ' ἑαυτῶν ἀναγνόντες ἢ γνωρίζοντες τὴν ἐνδόμυχον σκέψιν καὶ βούλησιν τοῦ Δημοσθένους, ὅπερ ἐτύγχανε καὶ ἰδία ἐπιθυμία, ἢ ῥητῶς διὰ τοῦ ἑαυτῶν στρατηγοῦ οἰκειοτάτου τῷ Δημοσθένει. Τὸ οὐσιῶδες βεβαίως εἶναι ὅτι οἱ στρατιῶται, ἀρχικῶς οἱ Μεσσήνιοι καὶ ἐν συνεχείᾳ πάντες οἱ ἀπλοῖ εἰσὶν, καὶ οὐχὶ οἱ διαφωνοῦντες στρατηγοί, οἱ τὴν ἀρχὴν ποιήσαντες καὶ ἐς πέρας τὴν κατάληψιν καὶ ὀχυρώσιν ἐνεγκόντες, προφανῶς ὑπὸ τὴν κάλυψιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν ἐργῶ ἀνοχὴν τῶν πρὸ ὀλίγου ἐναντιουμένων. Ἄνευ τῆς τοιαύτης ἐξηγήσεως — πληρώσεως τοῦ κενοῦ — ἡ στάσις τῶν στρατιωτῶν παρουσιάζεται αἰνιγματικὴ (ἐν μέρει ἀντιφατικὴ) καὶ ἀχαρακτήριστος. Οὕτως ἢ ἄλλως αἱ ὀχυρωματικαὶ ἐργασίαι ἐπερατώθησαν ἐν ἡμέραις ἕξ, ὁ Δημοσθένης μετὰ πέντε νεῶν καταλείπεται φύλαξ τοῦ χωρίου, ἐν' ᾧ οἱ δύο στρατηγοὶ ταῖς πλείοσι ναυσὶ (πέντε καὶ τριάκοντα) ἐπέιγονται «τὴν ἐς τὴν Κέρκυραν πλοῦν καὶ Σικελίαν».

Ἐν τῇ πρώτῃ ἀναμετρήσει περὶ τὴν Πύλον ταῖς πενιχραῖς δυνάμεσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνθίστανται σθεναρῶς ἀποκρούοντες τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις, ἕως οὐ καταφθάνουσιν ἐπειγόντως ἐνισχυμένοι αἱ Ἀθηναϊκαὶ νῆες (? πενήκοντα) αἱ μέχρι Ζακύνθου πλεύσασαι. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ναυμαχίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀναδεικνύονται νικηταὶ καὶ κύριοι τῆς καταστάσεως:

4.14.5 «τὴν νῆσον εὐθὺς περιέπλεον καὶ ἐν φυλακῇ εἶχον ὡς τῶν ἀνδρῶν ἀπειλημμένων». Συντόμως ἔπονται αἱ περὶ ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις καὶ αἱ περὶ εἴκοσιν ἡμέρας σπονδαί. Ἐπί τινα χρόνον, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων ἔχουσι κατὰ θάλασσαν ἐνισχυθῆ «αἱ πᾶσαι ἐβδομήκοντα» γενόμεναι, καὶ ὁ κλοιὸς τοῦ περιπλεῖν ἔχει σφίγγει, οἱ Ἀθηναῖοι εὐρίσκονται πρὸ νέου ἀδιεξόδου, τόσον οἱ ἐν Πύλῳ ὅσον καὶ αἱ ἐν Ἀθήναις ἀρχαί, φοβούμενοι παράτασιν τῆς ἀβεβαίου καταστάσεως, διαβλέποντες πιθανὴν διαφυγὴν τῶν ἐγκλωβισμένων πνέοντος ἰσχυροῦ ἀνέμου, ὁπότε ἡ περιφρούρησις ἐχαλαροῦτο ἢ ἦτο πρακτικῶς ἀδύνατος, ἢ ἡ ἀφίξις τοῦ χειμῶνος καθίστηεν δυσχερῆ τὸν ἐπισιτισμὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐπιτηδείων, καὶ τότε ἡ ὅλη ὑπόθεσις ἐγκατελείπετο ἀδόξως. Οἱ ἐν ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ τῶν πραγμάτων μετενόουν ὅτι δὲν εἶχον δεχθῆ τὰς περὶ συμβάσεως προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐστρέφοντο κατὰ τοῦ Κλέωνος, ὁ ὁποῖος ἐν οἴονεὶ θεατρικῇ παραστάσει καταφέρεται διασύρων τὸν Νικίαν, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ὑποκριτικῶς ἀρνεῖται τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἡγεμονικοῦ σκήπτρου ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἐπιτύχη, διὰ τῆς τεχνικῆς τῆς ὑπαναχωρήσεως, τῆς ἐγκρίσεως τῶν ἑαυτοῦ ἀξιώσεων: ὀρισθῆ, ὁ ἴδιος στρατηγὸς παραλαβὼν «οὐδένα τῶν ἐκ τῆς πόλεως, Δημνίου δὲ καὶ Ἰμβρίου τοὺς παρόντας καὶ πελταστὰς οἳ ἦσαν ἐκ [τε] Αἴνου βεβοηθηκότες καὶ ἄλλοθεν τοξότας τετρακοσίους», τοῦτ' ἔστι λάβῃ ἀκριβῶς ὅ τι ἐπεθύμει — καὶ τοῦτο προφανῶς τῇ προηγουμένη συνεννοήσει καὶ ὑποδείξει τοῦ Δημοσθένους, ὃς καὶ τοῦ ἐπισήμου χρίσματος τοῦ στρατηγοῦ ἐδεῖτο καὶ τῶν στρατιωτικῶν σωματῶν, ὧν εἰδικῶς ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας ἐπειγόντως ἐν χρειᾷ ἦν, ἐστερεῖτο. Αἱ (ἐν Αἰτωλίᾳ) ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀμπρακιωτῶν—: ἡ τακτικὴ τοῦ ἀτάκτου πολέμου, οἱ ἐλαφρῶς ὠπλισμένοι (ψιλοί), τοξόται καὶ ἀκοντισταί, ἡ τακτικὴ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ τῆς ἐνέδρας, ἡ ἀφ' ὑψώματος (μετεώρου) ὑπεροχὴ τοῦ ἐπιτιθεμένου, ἡ κάλυψις καὶ τὸ πλεονέκτημα τοῦ σκότους τῷ ἐπιτιθεμένῳ, ἡ σύγχυσις ἐκ τῆς ὀξύτητος καὶ τῆς ἐπιδρομῆς, ἡ γνῶσις τῆς μορφολογίας τοῦ χώρου καὶ ἡ ἐμπειρία κινήσεως καὶ χρήσεως τῶν διόδων ἐν αὐτῷ, τὰ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ τῆς ὕλης (τοῦ δάσους), τὸ πολεμικὸν μένος καὶ αἱ ἀρεταὶ τῶν Μεσσηνίων, ἡ δεξιὰ χεὶρ αὐτοῦ — ἀπεδείχθησαν πολὺτιμα μαθήματα· ταῦτα πάντα καὶ ἠσπάσθη καὶ πιστῶς ἐφήρμοσεν. Ὁ Κλέων γνωρίζει τὰ ἐν νῷ περὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ Δημοσθένους, «τῶν τε ἐν Πύλῳ στρατηγῶν ἕνα προσελόμενον Δημοσθένη... προσέλαβε δὲ πυνθανόμενος τὴν ἀπόβασιν αὐτὸν ἐς τὴν νῆσον διανοεῖσθαι» καὶ ὑπόσχεται «ἐντὸς ἡμερῶν εἴκοσιν ἢ ἄξιεν Λακεδαιμονίους ζῶντας ἢ αὐτοῦ ἀποκτενεῖν», λόγους οὓς ὁ Δημοσθένης αὐτῷ μᾶλλον διεβίβασεν. Ὁ Κλέων προαναγγέλλει τὴν ἑαυτοῦ ἀφίξιν καὶ τῆς στρατιᾶς ἣν ἠτήσατο, τοῦτ' ἔστι τὸ εἶδος καὶ ἀριθμὸν τῶν ψιλῶν, συγγίγνεται τῷ Δημοσθένει καὶ ἐνεργοῦσι πάραυτα ἀποστέλλοντες «τελεσίγραφον», οὕτως εἰπεῖν, περὶ ἀμέσου παραδόσεως,

«ἐφ' ᾧ φυλακῇ τῇ μετρία τηρήσονται, ἕως ἄν τι περὶ πλέονος ξυμβαθῆ» ἐπίσχουσι μίαν ἡμέραν καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἄρχεται ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὑπολοίπων φάσεων τοῦ σχεδίου, . . . ὑφ' ἧς καθ' ὅλα ὁ Κλέων ὑποτάσσεται, τῶν ἄλλων στρατηγῶν τεθέντων, πρώην ἀντιδρώντων, δι' ὃ καὶ παρηγκωνίσθησαν, πιθανὸν τῇ συστάσει τοῦ Δημοσθένους, ὑπὸ τοῦ Κλέωνος, ὡς μὴ ὑπαρχόντων εἰς τὸ περιθώριον.

Τῇ συμβολῇ τοῦ Μεσσηνίου στρατηγοῦ, ἐπὶ κεφαλῆς ἀγῆματος ἐπιλέκτων, καλοῦ γνώστου τῶν δυσβάτων διόδων καὶ ἀτραπῶν περιόδου ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἐπιτυγχάνεται ἀπροσδοκῆτως ἡ περικύκλωσις ἐκ τοῦ νότου τοῦ ἀντιπάλου, καὶ ἡ παράλυσις ἀποτελεσματικῆς ἀντιστάσεως. Ὁ θάνατος ἢ ἡ παράδοσις εἶναι πλεόν ζήτημα ἐπιλογῆς τοῖς ἐν τῇ νήσῳ Σπαρτιάταις. Ἡ ῥῆσις τοῦ κήρυκος ἐκ τῆς ἡπείρου πρὸς τοὺς (ἐν τῇ νήσῳ) αἰχμαλώτους περὶ τοῦ τί χρῆ σφᾶς ποιεῖν, «Λακεδαιμόνιοι κελεύουσιν ὑμᾶς αὐτοὺς περὶ ὑμῶν αὐτῶν βουλευέσθαι μηδὲν αἰσχρὸν ποιούντας», καὶ ἡ σφετέρᾳ αὐτῶν ἀπόφασις, «τὰ ὄπλα παραδοῦναι καὶ σφᾶς αὐτούς», ὅπερ καὶ εὐθὺς ἐπραξάν, ἐξέπληξε τὸ Πανελλήνιον καὶ ὑπέσκαψε τὴν πατροπαράδοτον ἔννοιαν τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ ὡς πρὸς τὸ μέχρι τότε ἐκλαμβανόμενον περιεχόμενον· ἡμφεσβήτησε τὸ μέτρον μετρήσεως τῆς Σπαρτιατικῆς ἀρετῆς τοῦ «τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», ἐν ᾧ περὶ τὸ θέρος τοῦ ἐνδεκάτου ἔτους τοῦ πολέμου, τὸ πρῶτον μετὰ τὸν δεκέτη πόλεμον, οἱ ἐν Σπάρτῃ 5.34.2 «τοὺς ἐκ τῆς νήσου ληφθέντας σφῶν καὶ τὰ ὄπλα παραδόντας, δέισαντες μὴ τι διὰ τὴν ξυμφορὰν νομίσαντες ἐλασσωθήσεσθαι καὶ ὄντες ἐπίτιμοι νεωτερίσωσιν, ἤδη καὶ ἄρχάς τινας ἔχοντας ἀτίμους ἐποίησαν, ἀτίμιαν δὲ τοιάνδε ὥστε μήτε ἄρχειν μήτε πριαμένους τι ἢ πωλοῦντας κυρίους εἶναι. ὕστερον δὲ αὖθις χρόνῳ ἐπίτιμοι ἐγένοντο».

Αἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ἐπεισοδίου καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ἐξελιζομενὲς ὑπῆρξαν ἀντιστρόφως ἀνάλογοι τῇ προχείρῳ παρασκευῇ καὶ ἀρχικῇ ἐκτιμῆσει. Τὸ τρωθὲν γόητρον τῆς Σπάρτης καὶ αἱ πιέσεις τῶν οἰκείων τῶν ἀπειλημμένων ἐν τῇ νησιδί καὶ αἰχμαλωτισθέντων ἐξ ἄνευ ὄρων παραδόσεως καὶ μεταφερθέντων ἐν συνεχείᾳ δεσμίων εἰς Ἀθήνας, 5.15.1 «ἦσαν γὰρ οἱ Σπαρτιάται αὐτῶν πρῶτοί τε καὶ . . . σφίσι ξυγγενεῖς», ἐπλεσε τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς ἐπιμήνους καὶ ἐπανειλημμένας ἐπικηρυκείας ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 424 καὶ ἐντεῦθεν, καὶ μετὰ τὴν λίαν πλεονεκτικὴν θέσιν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Βρασίδου ἐν τῇ Θράκῃ, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τοῦ Κλέωνος, ἕως ὅτου συνήφθησαν αἱ σπονδαί, 5.20.1 «τελευτῶντος τοῦ χειμῶνος ἅμα ἦρι, ἐκ Διονυσίων εὐθὺς τῶν ἀστικῶν, αὐτόδεκα ἐτῶν διελλόντων καὶ ἡμερῶν ὀλίγων παρενεγκουσῶν ἢ ὡς τὸ πρῶτον ἢ ἐβοβλή ἢ ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἢ ἀρχὴ τοῦ πολέμου τοῦδε ἐγένετο».

Τὸ ἀμέσως ἀπτόν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιτυχίας τῶν Ἀθηναίων τίθεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῷ 4.41.2 ὡς ἐξῆς: «τῆς δὲ Πύλου φυλακῆν κατεστήσαντο καὶ οἱ ἐκ τῆς Ναυπάκτου Μεσσηνιοὶ ὡς ἐς πατρίδα ταύτην (ἔστι γὰρ ἡ Πύλος τῆς Μεσσηνίδος ποτὲ οὐσης γῆς) πέμφαντες σφῶν αὐτῶν τοὺς ἐπιτηδειοτά-

τους, ἐλήζοντό τε τὴν Λακωνικὴν καὶ πλεῖστα ἔβλαπτον ὁμόφωνοι ὄντες. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀμαθεῖς ὄντες ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ ληστείας καὶ τοῦ τοιοῦτου πολέμου, τῶν δὲ Εἰλώτων αὐτομολούντων καὶ φοβούμενοι μὴ καὶ ἐπὶ μακρότερον σφίσι τι νεωτερισθῆ τῶν κατὰ τὴν χώραν, οὐ ῥαδίως ἔφερον». Περαιτέρω 5.14.3 «περιπεσόντες δὲ τῇ ἐν τῇ νήσῳ ξυμφορᾷ, οἷα οὐπω ἐγεγένητο τῇ Σπάρτῃ, καὶ ληστευομένης τῆς χώρας ἐκ τῆς Πύλου καὶ Κυθήρων, αὐτομολούντων τε τῶν Εἰλώτων καὶ αἰεὶ προσδοκίας οὔσης μὴ τι καὶ οἱ ὑπομένοντες τοῖς ἔξω πίσυνοι πρὸς τὰ παρόντα σφίσιν ὡσπερ καὶ πρότερον νεωτερίσωσιν» — «πρὸς τὴν εἰρήνην μᾶλλον τὴν γνώμην εἶχον. . . καὶ ἐδόκει ποιητέα εἶναι ἢ ξύμβασις».

Ἐπι περαιτέρω, 4.55 ἐ.ε., ἐξικνεῖται ὁ «ἀπόηχος» τῆς συμφορᾶς: οἱ Λακεδαιμόνιοι. . . «γεγεννημένου μὲν τοῦ ἐν τῇ νήσῳ πάθους ἀνελπίστου καὶ μεγάλου, Πύλου δὲ ἐχομένης καὶ Κυθήρων καὶ παντοχόθεν σφᾶς περιεστῶτος πολέμου ταχέος καὶ ἀπροφυλάκτου, ὥστε παρὰ τὸ εἰωθὸς ἱππέας τετρακοσίους κατεστήσαντο καὶ τοξότας, ἔς τε τὰ πολεμικά, εἴπερ ποτέ, μάλιστα δὴ ὀκνηρότεροι ἐγένοντο, ξυνεστῶτες παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν σφῶν ἰδέαν τῆς παρασκευῆς ναυτικῶ ἀγῶνι, καὶ τούτῳ πρὸς Ἀθηναίους, οἷς τὸ μὴ ἐπιχειρούμενον αἰεὶ ἐλλίπες ἦν τῆς δοκῆσεώς τι πράξειν· καὶ ἅμα τὰ τῆς τύχης πολλὰ καὶ ἐν ὀλίγῳ ξυμβάντα παρὰ λόγον αὐτοῖς ἐκπληξιν μεγίστην παρεῖχε, καὶ ἐδέδισαν μὴ ποτε αὐθις ξυμφορὰ τις αὐτοῖς περιτύχη οἷα καὶ ἐν τῇ νήσῳ. ἀτολμότεροι δὲ δι' αὐτὸ ἐς τὰς μάχας ἦσαν, καὶ πᾶν ὅτι κινήσειαν ὥοντο ἀμαρτήσεσθαι διὰ τὸ τὴν γνώμην ἀνεχέγγυον γεγενῆσθαι ἐκ τῆς πρὶν ἀθρείας τοῦ κακοπραγεῖν».

Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης δὲν παραλείπει νὰ προβῆ πρὸς ὠρισμένας συγκρίσεις περιστατικῶν τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Σφακτηρίας καὶ Πύλου πρὸς παρομοίας φύσεως ἐκπλήξεις ὀκλῆς 4.36.3 βαλλόμενοι οἱ ἐν τῷ τρίτῳ ἐρύματι τῆς νήσου Λακεδαιμόνιοι «ἀμφοτέρωθεν ἤδη καὶ γιγνόμενοι ἐν τῷ αὐτῷ ξυμπτώματι, ὡς μικρὸν μεγάλῳ εἰκάσαι, τῷ ἐν Θερμοπύλαις, ἐκεῖνοί τε γὰρ τῇ ἀτραπῷ περιελθόντων τῶν Περσῶν διεφθάρησαν, οὗτοί τε ἀμφίβολοι ἤδη ὄντες οὐκέτι ἀντεῖχον, ἀλλὰ πολλοῖς τε ὀλίγοι μαχόμενοι καὶ ἀσθενεῖα σωμάτων διὰ τὴν σιτοδείαν ὑπεχώρουν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκράτουν ἤδη τῶν ἐφόδων». Πρὸς τούτοις παραλληλίζει τὴν καταστροφὴν τῶν νεῶν τῶν Λακεδαιμονίων παρὰ τῇ Πύλῳ κατὰ τὴν ναυμαχίαν πρὸς ἐκείνην τὴν τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ, τὴν ναυμαχίαν τῆς ἀπογνώσεως καὶ τοῦ ὄδυρμου ὡς ἄλλως ἤρμοζεν ἐκλαμβάνειν τὴν τελευταίαν ἀναμέτρησιν 7.71.7 «ἦν τε ἐν τῷ παραντίκα οὐδεμιᾶς δὴ τῶν ξυμπασῶν ἐλάσσων ἐκπληξίς. παραπλήσιά τε ἐπέπόνθησαν καὶ ἔδρασαν αὐτοὶ ἐν Πύλῳ· διαφθαρεῖσιν γὰρ τῶν νεῶν τοῖς Λακεδαιμονίοις προσαπώλλυντο αὐτοῖς καὶ οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἄνδρες διαβεβηκότες. καὶ τότε τοῖς Ἀθηναίοις ἀνέλπιστον ἦν τὸ κατὰ γῆν σωθῆσεσθαι, ἦν μὴ τι παρὰ λόγον γίγνηται».

Διά δὲ τὴν τύχην τοῦ Δημοσθένους, ψυχῆς καὶ ἥρωος τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Πύλου, ἡ τύχη ὑπῆρξε σκληρά: αἱ συνθήκαι πολέμου ἐν Σικελίᾳ δὲν ἦσαν οἰκεῖαι αὐτῷ, αἱ προηγηθεῖσαι ἐπανειλημμένα ἀστοχίαι καὶ ἦτται εἶχον μαράνη τὴν δύναμιν καὶ καταβάλλη τὸ φρόνημα τοῦ ἐκστρατευτικοῦ, ἐν ᾧ ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη τοῦ Νικίου καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν ἄλλων στρατηγῶν, Μενάνδρου καὶ Εὐθυδήμου, ἀπεστέρησαν αὐτὸν τῆς δυνατότητος ὅπως ἀναπτύξῃ πρωτοβουλίαν κατισχύουσαν, ἢ ἡδύνατο νὰ ἔχη ἀποβῆ καὶ ἐδῶ, ὅσον αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον, σωτηρία: 7.47.3-4 «*τῶ οὖν Δημοσθένει οὐκ ἐδόκει ἔτι χρῆναι μένειν, ἀλλ' ἄπερ καὶ διανοηθεὶς ἐς τὰς Ἐπιπολάς διεκινδύνευσεν, ἐπειδὴ ἔσφαλτο, ἀπιέναι ἐψηφίζετο καὶ μὴ διατρίβειν, ἕως ἔτι τὸ πέλαγος οἷόν τε περαιοῦσθαι καὶ τοῦ στρατεύματος ταῖς γούν ἐπελθούσαις ναυσὶ κρατεῖν. καὶ τῇ πόλει ὠφελιμώτερον ἔφη εἶναι πρὸς τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ σφῶν ἐπιτεχνίζοντας τὸν πόλεμον ποιεῖσθαι ἢ Συρακοσίους, οὓς οὐκέτι ῥάδιον εἶναι χειρῶσασθαι· οὐδ' αὖ ἄλλως χρήματα πολλὰ δαπανῶντας εἰκόσ εἶναι προσκαθῆσθαι*»).

7.86.2-4... «*Νικίαν δὲ καὶ Δημοσθένην ἄκοντος Γυλίππου ἀπέσφαξαν. ὁ γὰρ Γύλιππος καλὸν τὸ ἀγώνισμα ἐνόμιζεν οἱ εἶναι ἐπὶ τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ἀντιστρατήγους κομίσει Λακεδαιμονίους. ξυνέβαινε δὲ τὸν μὲν πολεμιώτατον αὐτοῖς εἶναι Δημοσθένη διὰ τὰ ἐν τῇ νήσῳ καὶ Πύλῳ, τὸν δὲ Νικίαν διὰ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδειότατον· τοὺς γὰρ ἐκ τῆς νήσου ἄνδρας τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Νικίας προὔθυμήθη σπονδὰς πείσας τοὺς Ἀθηναίους ποιήσασθαι, ὥστε ἀφῆθῆναι...»*»).

